

Horváth László

Az új Hypereidés

Szövegkiadás,
tanulmányok és
magyarázatok

Előszó	7
ELSŐ RÉSZ – A DIÓNDAS-PER	9
1.1 A Dióndas-per és a beszéd előzményei	11
1.2 A beszéd keletzése	23
1.3 A politikai háttér	41
1.3.1 A Koszorú-per – hasonló körülmények	41
1.3.2 A Dióndas-per, a tárgyalás időzítése	48
1.3.3 Áthallások a Philippidés- és a Dióndas-beszéd között	50
1.3.4 A Dióndas-per és a γραφή perek halasztásának kérdése	53
1.4 Új történeti adatok	65
1.4.1 Athéni hajók Artemisionnál és Salamisnál	65
1.4.2 Athéni egységek a Korinthosi Szövetség seregében	69
1.5 A per és a beszéd	83
1.5.1 A tárgyalás feltételezhető lefolyása	83
1.5.2 A vád	84
1.5.3 Kikövetkeztethető szerkezeti elemek	85
1.5.4 A ránk maradt töredék szerkezete	87
MÁSODIK RÉSZ – HYPEREIDÉS: DIÓNDAS ELLEN	91
2.1 ΠΡΟΣ ΔΙΟΝΔΑΝ (kritikai kiadás)	93
2.2 <i>Dióndas ellen</i> (magyar fordítás)	107
2.3 Magyarázatok	113
HARMADIK RÉSZ – KIEGÉSZÍTŐ TANULMÁNYOK	203
3.1 A Dióndas- és a Koszorú-beszéd néhány hasonló eleme (ki vett át kitől?)	205
3.2 A Philippidés-beszéd keletzése (Hyp. Phil. 7. col. V, 8)	221
3.3 Hypereidés: <i>Timandros ellen</i>	231

3.3.1 ΠΡΟΣ ΤΙΜΑΝΔΡΟΝ – kritikai kiadás	231
3.3.2 <i>Timandros ellen</i> – magyar fordítás	235
3.4 Hypereidés középkori magyarországi hagyománya	237
3.4.1 Brassicanus tudósítása	239
3.4.2 Bornemissza Pál Hypereidés-töredékei	250
Felhasznált irodalom	273
Rövidítések jegyzéke	287
Mutató	289
Mellékletek	299

„Az új Hypereidés” cím arra az összesen 320 sornyi, az ezredfordulóig elveszettnek hitt klasszikus görög prózára vonatkozik, amely a Kr. e. IV. század egyik leghíresebb szónokának a *Dióndas ellen* és a *Timandros ellen* című beszédeiből tartalmaz jelentős részleteket. A felfedezés, az ismeretlen szöveg megfejtése, amely a XIII. században újrahasznosított (palimpsestus) kódex alig kiolvasható alsó írásrétegében maradt meg, a klasszika-filológiai kutatások ragyogó eredménye. Világszerte számon tartott és elismert siker. A filológusok, történészek és irodalmárok élénk érdeklődését bizonyítja, hogy az első közlések óta tudományos elemzések sora és számos népszerűsítő írás mutatta be és tárgyalta a töredékeket.¹

¹ Általános, népszerűsítő bevezetők: R. Netz – W. Noel – N. Wilson – N. Tchernetska, *The Archimedes Palimpsest. Volume 1-2: Catalogue and Commentary – Images and Transcriptions* (Cambridge, 2011). R. Netz – W. Noel, *The Archimedes Codex: How a Medieval Prayer Book is Revealing the True Genius of Antiquity's Greatest Scientist* (London, 2007). S. Lucà, 'On the Dating and Provenance of the Euchologion of the Archimedes Palimpsest' *The Journal of the Walters Art Museum* 66/67 (issue year 2008/2009, published 2011) 59–72. Az *AAHung* 48 (2008) bevezető írásai. A kötet a *The Archimedes Palimpsest Colloquium, Eötvös József Collegium 18–22 September 2007* előadásaiból készült tanulmányokat tartalmazza. Magyar nyelven: Horváth L., 'Hypereidés visszatér Budára' *Élet és Tudomány* (2007) 131 skk. Uő, 'Magyar kutatók összefogása az Eötvös Collegiumban' *Élet és Tudomány* (2008) 1617 skk. Horváth L. – Mayer Gy., 'Az új Hypereidés (A kiadás előmunkálatai)' *AntTan* 51 (2007) 145–183. Horváth L., 'Ismeretlen ógörög szöveg feltárása az Archimédész palimpsestusban' *Magyar Tudomány* 2009/4, 460–463. A történet elemei regényíró is meghílettek: E. Abécassis, *La Palimpseste d'Archimède* (Albin Michel, Paris, 2013).

Szövegkiadások: N. Tchernetska, 'New Fragments of Hyperides from the Archimedes Palimpsest' *ZPE* 154 (2005) 1–4. N. Tchernetska – E. Handley – C. Austin – L. Horváth, 'New Readings in the Fragment of Hyperides' Against Timandros from the Archimedes Palimpsest' *ZPE* 162 (2007) 1–4. Chr. Carey – M. Edwards – Z. Farkas – J. Herrman – L. Horváth – Gy. Mayer – T. Mészáros – P. J. Rhodes – N. Tchernetska, 'Fragments of Hyperides' Against Diondas from the Archimedes Palimpsest' *ZPE* 165 (2008) 1–19. L. Horváth, 'Note to Hyperides' In Timandrum' *AAHung* 48 (2008) 122 sk. L. Horváth, 'Hyperides' Against Diondas (Addenda)' *ZPE* 166 (2008) 35 sk. L. Horváth, 'Hyperidis contra Diondan. Editio critica' *AAHung* 50 (2010) 389–400.

A magyar *Hypereidés* elsősorban azokat a tudományos eredményeket tartalmazza, amelyeket idegen nyelven megjelentettem, magyarul azonban kevés kivételtől eltekintve nem olvashatók.² Másfelől kötelességemnek éreztem, hogy *Hypereidés*t anyanyelvemen is megszólaltassam.

Kalandoz utamon jó társak kísérték.

ἄσπᾶσιοι δὲ φίλοις ἑτάροισι φάνημεν.

Tanulmánykötet: M. Edwards (ed.), 'Proceedings of the Hyperides Conference – January 2009' *BICS* 52 (2009) 133–252. Ebben: D. Whitehead, 'Hyperides' *Timandros*: Observations and Suggestions' 135–148. L. Rubinstein, 'Legal Argumentation in Hyperides' *Against Timandros*' 149–159. S. C. Todd, 'Hyperides Against Diondas, Demosthenes On the Crown, and the Rhetoric of Political Failure' 161–174. J. Herrman, 'Hyperides' Against Diondas and the Rhetoric of Revolt' 175–185. L. Horváth, 'Hyperidea' 187–222. P. J. Rhodes, 'Hyperides' Against Diondas: two problems' 223–228. G. Ucciardello, 'Hyperides in the Archimedes Palimpsest: Paleography and Textual Transmission' 229–252.

Újabb irodalom: C. P. Jones, 'Hyperides and the Sale of Slave Families' *ZPE* 164 (2008) 19–21. G. Thür, 'Zur *phasis* in der neu entdeckten Rede Hyperides' gegen *Timandros*' *ZSSR* 125 (2008) 645–663. W. Luppe, 'Zwei Textvorschläge zu Hyperides' Rede *πρὸς Τιμανδρον* im neu entzifferten Palimpsest-Codex' *ZPE* 167 (2008) 5. R. Janko, 'Some Notes on the New Hyperides (*Against Diondas*)' *ZPE* 170 (2009) 16. J. Muñoz Flórez, 'El nuevo Hiperides *In Diondan* introducción, traducción y notas' *CFCG* 21 (2011) 193–230. P. Demont, 'Les nouveaux fragments d'Hyperide' *REG* 124 (2011) 21–45. W. Schmitz, 'Der Verkauf einer Sklavenfamilie' *ZPE* 179 (2011) 54–56. J. Muñoz Flórez, 'Seis comentarios al texto del nuevo "In Diondam" de Hiperides' *ZPE* 180 (2012) 67–71. J. Bernhardt, 'Rhetorische Strategie und politischer Standpunkt bei Hyperides' *Hermes* 140 (2012) 263–283. L. De Martinis, 'I democratici Ateniesi dopo Cheronea alla luce del nuovo Iperide' *Aevum* 86 (2012) 39–62.

² Ez a kötet a De Gruyter kiadóval kötött szerződés alapján a L. Horváth, *Der >neue Hyperides<* (Berlin, 2014) című monográfia bővített, magyar változata.

Első rész

A DIÓNDAS-PER

A *Dióndas ellen* című beszéd minden bizonnyal arra a γραφή παρανόμων vádra adott válasz, amelyet Dióndas nyújtott be Hypereidésnek a Démoszthenés megkoszorúzására tett javaslata ellen.¹ A per típusát két testimonium támasztja alá, mindkettő Pseudo-Plutarchos *A tíz szónok életrajza* című művében maradt ránk:

Érdemeiért többször tüntették ki [ti. Démosthenést] aranykoszorúval, korábban Démomelés, Aristonikos és Hypereidés, végül Ktésiphón javaslatára; az utóbbi miatt Diodotos [elírás Dióndas helyett] és Aischinés törvénysértés címén vádat emeltek ugyan, de védőbeszédével Démosthenés megnyerte a pert, úgyannyira, hogy a vád képviselője a szavazatok egyötödét sem kapta meg.²

Valamint:

Kitüntetésre javasolta Démosthenést; a határozatot Dióndas

¹ A γραφή παρανόμων pertípusra lásd H. J. Wolff, „Normenkontrolle“ und *Gesetz*begriff in der attischen Demokratie (AHAW, Heidelberg, 1970); valamint a Dióndas-perre M. H. Hansen, *The Sovereignty of the People's Court in Athens in the Fourth Century B.C. and the Public Action against Unconstitutional Proposals* (Odense, 1974) no. 26, illetve 64. Lásd még J. Triantaphyllopoulos, *Das Rechtsdenken der Griechen* (Münchener Beiträge zur Papyrusforschung und Rechtsgeschichte 78, München, 1985) 68. 37. jegyz., valamint Chr. Habicht, 'Judicial Control of the Legislature in Greek States' *SH 20* (2008) 17–23.

² *Vitae X Or.* 846 A. ἐφ' οἷς πολλάκις ἐστεφανώθη, πρότερον μὲν ὑπὸ Δημομελοῦς Ἀριστονίκου Ὑπερείδου χρυσοῦ στεφάνῳ, τελευταῖον δ' ὑπὸ Κτησιφώντος· καὶ γραφέντος τοῦ ψηφίσματος παρανόμων ὑπὸ Διοδότου καὶ Αἰσχίνου, ἀπολογοῦμενος ἐνίκησεν, ὥστε τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων τὸν διώκοντα μὴ μεταλαβεῖν. *A tíz szónok életrajza* című műből származó részletek fordításához lásd: Szepessy Tibor, 'Pseudo-Plutarchos, BIOI ΤΩΝ ΔΕΚΑ ΠΗΤΟΡΩΝ, *A tíz szónok életrajza*' *Ant Tan* 50 (2006) 145 skk.

törvénytelenség címén megtámadta, de Hypereidést felmentették.³

A koszorúra tett javaslat időpontjának meghatározásánál Hypereidés alábbi kijelentése perdöntő:

Ráadásul most még azt is megpróbálja megakadályozni ez az arcátlan, hogy az általam előzetesen beterjesztett és a népgyűlés szentesítésével született határozataitokat foganatosítsátok.⁴

A mondat kétségtelenül a Démostenés-koszorúra vonatkozik, a προεβούλευσα igealakban („az általam előzetesen beterjesztett”) pedig a προβούλευμα – azaz az ötszázak tanácsától jóváhagyott népgyűlési napirendi pont – terminus igei formája rejlik.⁵ A közvetett utalások alapján joggal feltételezhetjük, hogy Hypereidés nem vett részt a chairóneiai ütközetben (Kr. e. 338. augusztus), mert történetesen az ötszázak tanácsának tagja volt.⁶ Az athéni archóni év július elején kezdődött, ekkor léptek hivatalba az újonnan megválasztott tisztviselők, így a tanácsstagok is.⁷

A körülmények pontos feltárásához érdemes áttekinteni a Démostenést elismerő javaslatokat és határozatokat. Mindebből fogalmat alkothattunk arról, hogy Hypereidés javaslata mit tartalmazott, hiszen Démostenés

³ *Vitae X Or.* 848 E-F. Ἐγραψε καὶ Δημοσθένει τιμὰς, καὶ τοῦ ψηφίσματος ὑπὸ Διώνδα παρανόμων γραφέντος ἀπέφυγε.

⁴ *Dion.* 10. 144v 23 skk. καὶ νῦν εἰς τοῦτο ἀναιδείας ἐλήλυθεν, ὥστε οὐκ ἔαι ὑμᾶς χρῆσθαι οὔτε οἷς ὁ δῆμος ὁμογνώμων ἐγένετο, ὡς ἐγὼ προεβούλευσα. A Dióndas-beszédre való hivatkozások a fejezetszámok mellett a folium számára (*recto/verso*) és a sorszámra vonatkoznak. Az új töredékek átirásában iota adscriptum szerepel.

⁵ Az ige jobbra testületeket jelölő alany mellett áll, LSJ s.v. προβουλεύω 2.

⁶ *Vö. Lyc.* 16; 36 skk.; 40 skk. kül. *Lucian. Par.* 42. A kérdéssel kapcsolatban lásd J. Engels, *Studien zur politischen Biographie des Hypereides* (München, 1993) 103. 185. jegyz. Rhodes (2009) 223 sk. a testimoniumok bizonytalanságára hívja fel a figyelmet Lykurgossal kapcsolatban. *Vö. Demont* (2011) 33. 45. jegyz. és terjedelmesebben Muñoz Flórez (2012) 67 skk. R. Develin, *Athenian Officials 684-321 B.C.* (Cambridge, 1989) 345: Lykurgost és Hypereidést egyaránt a tanács tagjai között katalogizálja Lukianos testimoniuma alapján. Ugyanott (354) Lykurgos a 336/335. év tanácsosaként szerepel.

⁷ B. D. Merritt, *The Athenian Year* (Berkeley, 1961) 12 skk.

a korábbi és későbbi elismerések tartalmi és megfogalmazásbéli hasonlóságát határozottan kiemeli.

Démostenést Kr. e. 340-ben a Philipposzal szemben elért diplomáciai sikereiért, elsősorban Byzantion és Euboiá felmentéséért, illetve megtartásáért Aristonikos koszorúztatta meg.⁸

Akkor tehát mindezért megkoszorúztatok engem, s Aristonikos ugyanazokkal a szavakkal foglalta írásba indítványát, amelyekkel most Ktésiphón; a megkoszorúzás kihirdetése is a színházban történt – úgy, hogy eszerint most már másodszor jutnék ilyen kihirdetéshez –, de akkor mégsem szólott ellene Aischinés, pedig jelen volt, sem pedig be nem vádolta a javaslattevőt. Vedd elő és olvasd az erre vonatkozó határozatot is!⁹

Az előterjesztés (γράφαντος Ἀριστονίκου) tehát határozatra emelkedett (ψήφισμα), és a színházban ki is hirdették az új tragédiák bemutatásakor (κήρυγμα) Kr. e. 340. március/áprilisban.

Démostenés *Koszorú* című beszédének későbbi fejezetében ismét viszszaér a per tárgyát jelentő, azaz a Ktésiphón-javaslatot megelőző elismerésekre.

⁸ Dem. XVIII, 83 sk. στεφανωσάντων τοίνυν ὑμῶν ἐμ' ἐπὶ τούτοις τότε, καὶ γράψαντος Ἀριστονίκου τὰς αὐτὰς συλλαβὰς ἄσπερ οὐτοσί Κτησιφῶν νῦν γέγραφε, καὶ ἀναρρηθέντος ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ στεφάνου, καὶ δευτέρου κηρύγματος ἤδη μοι τούτου γιγνομένου, οὐτ' ἀντεῖπεν Αἰσχίνης παρῶν οὐτε τὸν εἰπόντ' ἐγράψατο. Καὶ μοι λέγε καὶ τοῦτο τὸ ψήφισμα λαβών. ΨΗΦΙΣΜΑ. [Ἐπὶ Χαιρώνδου Ἡγήμονος ἄρχοντος, γαμηλιῶνος ἕκτη ἀπίοντος, φυλῆς πρυτανευούσης Λεοντίδος, Ἀριστόνικος Φρεάρριος εἶπεν· ἐπειδὴ Δημοσθένης Δημοσθένους Παιανιεύς πολλὰς καὶ μεγάλας χρείας παρέσχηται τῷ δήμῳ τῷ Ἀθηναίων, καὶ πολλοῖς τῶν συμμάχων καὶ πρότερον καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ βεβοήθηκε διὰ τῶν ψηφισμάτων, καὶ τινὰς τῶν ἐν τῇ Εὐβοίᾳ πόλεων ἠλευθέρωκε, καὶ διατελεῖ εὖνους ἂν τῷ δήμῳ τῷ Ἀθηναίων, καὶ λέγει καὶ πράττει ὃ τι ἂν δύνηται ἀγαθὸν ὑπὲρ τε αὐτῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, δεδόχθαι τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ τῷ Ἀθηναίων ἐπαινέσαι Δημοσθένην Δημοσθένους Παιανιέα καὶ στεφανῶσαι χρυσῷ στεφάνῳ, καὶ ἀναγορεῦσαι τὸν στέφανον ἐν τῷ θεάτρῳ, Διονυσιοῖς, τραγωδοῖς καινοῖς, τῆς δὲ ἀναγορεῦσεως τοῦ στεφάνου ἐπιμεληθῆναι τὴν πρυτανευούσαν φυλὴν καὶ τὸν ἀγωνοθέτην. εἶπεν Ἀριστόνικος Φρεάρριος.] Vö. G. L. Cawkwell, 'The Crowning of Demosthenes' CQ 19 (1969) 163–180.

⁹ A Koszorú-beszéd részleteit Gyomlay Gyula fordításából közlöm. A határozat szövege nem hiteles, későbbi betoldás.

Méltó jutalmul meg is koszorúztatok érte polgártársaim, s neked, Aischinés, jóllehet ott voltál, nem volt ellene kifogásod, Dióndas pedig, aki vádat emelt ez ügyben, nem kapta meg a szavazatok törvényes részét. Olvasd csak föl ezeket a határozatokat, melyeknek szerzőjét felmentették, s melyeket Aischinés pörbe sem fogott. Ezeknek a határozatoknak, athéni férfiak, szóról szóra, szótagról szótagra azonos a tartalmuk azokéval, amelyeket előbb Aristonikos, most pedig ez a Ktésiphón javasolt. Márpedig azokat Aischinés sem maga pörbe nem fogta, sem vádlójukat nem támogatta. Pedig hát, föltéve persze, hogy igaza volna mostani vádjában, Démomelést, az akkori határozat szerzőjét, meg Hypereidést több joggal vádolhatta volna, mint most Ktésiphónt.¹⁰

A „megkoszorúztatok” (ἐστεφανούμην) alak Wankel – véleményem szerint – indokolt fenntartásai alapján arra utal, hogy ezekből a kezdeményezésekből nem lett ünnepélyes kihirdetés (κήρυγμα), azt ugyanis Démostenés nem mulasztotta volna el megemlíteni. „Chaironeia hat wohl die Ausführung des Ehrenantrags verhindert (wann er gestellt wurde, ist unsicher, jedenfalls nach den Erfolgen im Winter 339/8).”¹¹

Mindemellett Démostenés többes számban beszél a határozatokról (τὰ ψηφίσματα τὰ ἀποπεφευγότα), és bár a kommentárirók kivétel nélkül Démomelést tekintik a betérjesztőnek, Hypereidést pedig a javaslat kiegészítőjének, Dióndas – a Hypereidés-beszédben leírt – aktivitásának ismeretében semmi nem indokolja, hogy mindenképpen egy közös és ne két önálló határozatot feltételezzünk.¹² (A Démostenés-vita szövege – az időrendi

¹⁰ Dem. XVIII, 222 sk. ἀνθ' ὧν δικαίως ἐστεφανούμην ὑπὸ τούτων, καὶ σὺ παρῶν οὐκ ἀντέλεγες, ὁ δὲ γραψάμενος Διώνδας τὸ μέρος τῶν ψήφων οὐκ ἔλαβεν. Καὶ μοι λέγε ταῦτα τὰ ψηφίσματα τὰ ἀποπεφευγότα, ὑπὸ τούτου δ' οὐδὲ γραφέντα. ΨΗΦΙΣΜΑΤΑ. Ταυτὶ τὰ ψηφίσματ', ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τὰς αὐτὰς συλλαβὰς καὶ ταῦτὰ ῥήματ' ἔχει ἄπρ πρότερον μὲν Ἀριστόνικος, νῦν δὲ Κτησιφῶν γέγραφεν οὕτως. καὶ ταῦτ' Αἰσχίνης οὐτ' ἐδίωξεν αὐτὸς οὔτε τῷ γραψάμενῳ συγκατηγόρησεν. καίτοι τότε τὸν Δημομελὴ τὸν ταῦτα γράφοντα καὶ τὸν Ὑπερείδην, εἶπερ ἀληθὴ μου νῦν κατηγορεῖ, μᾶλλον ἢ εἰκότως ἢ τὸνδ' ἐδίωκεν.

¹¹ H. Wankel, *Demosthenes. Rede für Ktesiphon über den Kranz* (Heidelberg, 1976) 1014; lásd még 631 (ad 118).

¹² Wankel (1976) 1015 és 1017 sk. A közös határozati javaslat (Démomelés és Hypereidés) értelmezésre a τὸν Δημομελὴ τὸν ταῦτα γράφοντα καὶ τὸν Ὑπερείδην megfogalmazás szolgál

zavaroktól függetlenül – sem utal arra, hogy a három korai javaslattevő: Démomelést, Aristonikost és Hypereidést bármilyen formában egymáshoz kellene kapcsolnunk.) Dióndas egyaránt megtámadhatta Démomelést és Hypereidést is az ütközet utáni időszakban. Elgondolkodtató azonban, hogy így Kr. e. 340 és 337 között négy elismerési javaslatot kellene feltételeznünk. A makedónellenes politikai tábor ugyanakkor nem maradt el elszántságban a makedónok támogatói mögött, és a viszonylag gyakori kísérleteket talán a korábbi javaslatok kudarca – időleges felfüggesztése – is indokolhatta. Az is elképzelhető, hogy az egyesített javaslatok két előterjesztőjével (Hypereidés–Démomelés) szemben külön-külön adott be vádiratot Dióndas. Ha el is fogadjuk az egyesített vagy kiegészített javaslatra vonatkozó elgondolást, akkor is meg kell fordítanunk a politikusok hozzájárulásának sorrendjét: a *Dióndas ellen* című beszédből fent idézett kijelentés alapján a tanácsban Hypereidés volt az előterjesztő, és Hypereidés javaslatát képviselhette vagy egészíthette ki Démomelés a népgyűlés előtt.¹³

Mindezek alapján a következőket összegezhethetjük Hypereidés javaslatának időpontjáról és annak tartalmáról. Hypereidés Kr. e. 338 júliusában

kiindulópontul. „Dass dieser Zusatz auf den zuerst genannten Demomeles beschränkt ist und der Name des Hypereides nachfolgt, stützt die zuerst von Westermann vorgetragene Erklärung des Plurals τὰ ψηφίσματα (in § 222 wie in § 223), nämlich dass es sich nur um eine einzige Bekränzung handelt, wobei den Hauptantrag, der in das Probuleuma des Rats aufgenommen wurde, Demomeles stellte (deswegen τὸν ταῦτα γράφοντα), und Hypereides zur selben Sache in der Ekklesie einen Zusatzantrag zum Probuleuma des Rats stellte, wie das häufig geschah. Ich notierte exempli gratia aus Tods Sammlung (Bd.II) zwei Ehrendekrete, in denen es um Bekränzung geht: Nr. 97 [= R&O 2] (...) Nr. 167 [= R&O 64; bár a kiadók szerint nem προβούλευμα kiegészítése a felirat záró része]. Was der Zusatzantrag des Hypereides enthielt, wissen wir nicht; ob er von dem Ort der Ausrufung (Theater) handelte, was Westermann für möglich hielt, ist unsicher.“ Vö. *Demosthenes On the Crown*, (ed.) H. Yunis (Cambridge, 2001) 235. Lásd még A. Schäfer, *Demosthenes und seine Zeit I–III* (Leipzig 1886²) II, 557. 5. jegyz., aki részint osztotta Westermann véleményét, részint a *Vitae X Or.* szövegét kritizálta joggal (mindez azonban fenti állításunkkal nem áll ellentétben): „Der Antrag hatte nach Dem. a. O. 223 denselben Wortlaut wie frühere des Aristonikos und der spätere des Ktesiphon; dies weist, wie Westermann zu d. St. bemerkt, auf Verkündigung der Bekränzung im Theater an den Dionysien hin. Hypereides mag zu dem Antrag des Demomeles einen Zusatz beantragt haben; beide Anträge wurden (...) von Diondas angegriffen (Dem. a. O. 222 τὰ ψηφίσματα τὰ ἀποπεφύγῳτα), daher ist nicht eine zweimalige Bekränzung des Dem. zu verschiedenen Zeiten anzunehmen. (...) Ungenau in der Reihenfolge ist die Aufzählung der Bekränzungen des Dem L. D. X. R. 846a.“

¹³ Démomelés tanácsnokságáról nem maradt ránk adat.

terjesztette elő koszorújavaslatát (Démomelés mellett?). Az indoklásban a 339 telén elért katonai sikerek, illetve a Thébai városával megkötött szövetség szerepelhetett. A szöveg az elismerő határozatok formanyelvét követte, így minden bizonnyal tartalmazta a ὅτι διατελεῖ λέγων καὶ πράττων τὰ ἄριστα τῷ δήμῳ kifejezést. Azaz Démostenés következetesen a nép érdekét szem előtt tartva képviselte makedónellenes politikáját. A javaslatot a tanács és a népgyűlés egyaránt megszavazta, és a határozat (ψήφισμα) ünnepélyes kihirdetését (κήρυγμα) minden bizonnyal Kr. e. 337 tavaszára, az új tragédiák bemutatására tűzték ki.

Elképzelhető, hogy Dióndas rögtön a határozat megszavazása után emelt törvényességi kifogást. A *casus litigandit*, azaz a jogi ürügyet nem ismerjük, de Dióndas Aischinéshez hasonlóan minden bizonnyal azt is állította, hogy Hypereidés Démostenésszel kapcsolatban hazudik, márpedig ezt a törvények általában tiltják. Az alábbi szöveghelyek alapján valószínűbbnek tűnik – bár egyértelműen nem bizonyítható –, hogy a vádlót a határozathozatalt egy hónappal követő chairóneiai vereség (Kr. e. 338. augusztus) bátorította fel. Így a beterjesztő (Hypereidés) személyes felelősségének elévülése előtt (azaz egy éven belül) a nagyobb siker reményében támadott. Mindez Kr. e. 338 kora őszén történhetett, valószínűleg akkor, amikor a makedónellenes politikusok ellenfelei perek tucatjait indították, és igyekeztek Démostenést megfosztani attól az elismeréstől is, hogy a chairóneiai hősök felett elmondhassa a halotti beszédet. Az ünnepélyes kihirdetést (κήρυγμα) – az óvásnak megfelelően – az ítélethozatalig felfüggesztették.

A fenti hipotézist – tudniillik a javaslat és a néphatározat az ütközet előtt, a törvényességi óvás és a vádirat pedig az ütközet után született – az alábbi szöveghelyek is alátámasztják.

Dióndas azonban épp az ellenkezőjét követeli: ne Démostenést tüntessük ki e célkitűzésért, hanem én számoljak el a balszerencséről. Hát igen, pedig ha Philippos és Thébai érvényben lévő szerződésének ledöntése előtt valaki azt ígérte, hogy ráveszi a thébaiakat a Philippos elleni háborúra és az athéni szövetségre, tiltakozott bárki a kitüntetés ellen? Nem épp a legnagyobb jutalmat adta volna annak, aki ezt

megteszi? Kérem uraim, nem visszatetsző dolog a siker előtt a világon mindent megígérni annak, aki erre vállalkozik, utána pedig mindezt hálátlansággal viszonzni? És bizony azt is fontoljátok meg, athéni férfiak, ha Philippos fogságában álltunk volna ítélőszék elé, ugyan mivel vádolt volna minket?¹⁴

A görög szöveg értelmezése sok fejtörést okozott. Az *anakoluthia* elkerülésére, a feltételes értelem kifejezésére *ἀντεῖπε* <ν ἄν> τις („ellenezte <volna> bárki”) javítást javasolt Handley, annál is inkább, mert az *ἄν* partikula használatában másutt is bizonytalan a kézirat.¹⁵ Hypereidés egészen biztosan az elismerő határozatokra vonatkozó formális kifejezéseket használja (*ἐπαινεῖσθαι* és *αὐτὸν ἐπαινέσαι* vö. Dem. XVIII, 84 és 118), tehát egyértelműen a koszorújavaslatra utal. Másfelől az *ἀντεῖπέ τις* kifejezés a javaslat vagy határozat ellen bejelentett törvényességi óvás (*ὕπωμοσία*) jellegzetes fordulata, amely szoros párhuzamban áll Démosthenés kijelentésével. Démosthenés ugyanígy fogalmaz, amikor Aischinésnek veti szemére hallgatását: tudniillik nem támadta meg azt a javaslatot – ugyanarról van szó, amelyet itt, a Dióndas elleni beszédében Hypereidés védelmez –, amelyet Hypereidés (és Démomelés?) terjesztett elő a megkoszorúztatására. Dem. XVIII, 222: *ἀνθ' ὧν δικαίως ἐστεφανούμην ὑπὸ τουτωνί, καὶ σὺ παρῶν οὐκ ἂν τ ἐ λ ε γ ε ς, ὁ δὲ γραψάμενος Διώνδας τὸ μέρος τῶν ψήφων οὐκ ἔλαβεν*. Hasonlóan fogalmaz Démosthenés másutt is (83), ahol első, Aristonikostól kapott koszorújának megszavazását idézi fel: *καὶ γράψαντος Ἀριστονίκου τὰς αὐτὰς συλλαβὰς ἄσπερ οὐτοσί Κτησιφῶν νῦν γέγραφε, καὶ ἀναρρηθέντος ἐν τῷ θεάτρῳ τοῦ στεφάνου, καὶ δευτέρου κηρύγματος ἤδη*

¹⁴ *Dion.* 4–5; 137v 5 skk. Διώνδας δὲ τοῦναντίον ἀξιοί γενέσθαι μὴ Δημοσθένην τῆς προαιρέσεως ἔνεκα ἐπαινεῖσθαι, ἀλλ' ἐμὲ τῆς τύχης ἔνεκα εὐθύνας δοῦναι. καίτοι εἴ τις πρὸ τοῦ καθαιρεθῆναι τὴν στήλην τὴν Θηβαίους πρὸς Φίλιππον ἐστηκυῖαν ἐπηγγέλλετο Φιλίππῳ μὲν Θηβαίους πείσειν πολεμεῖν, ἡμῖν δὲ συμμάχους εἶναι, ἀντεῖπέ τις αὐτὸν ἐπαινέσαι; ἀλλ' οὐκ ἂν τὰς μεγίστας δωρεὰς τῷ ταῦτα πράξαντι δοῦναι; εἴτ' οὐ δεινὸν ἐστὶν πρὸ μὲν τοῦ τυχεῖν τούτων οὐδὲν ὅ τι οὐκ ἂν τῷ ἐπαγγελλομένῳ ὑποσχέσθαι, ἐπεὶ δ' ἐπράχθη, ἀχαρίστους φαίνεσθαι ὄντας; καὶ μὴν κάκεινο σκέψασθε, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ παρὰ Φιλίππῳ συλληφθέντες ἡμεῖς ἐκρινόμεθα, τί ἂν ἡμῶν κατηγόρει;

¹⁵ Ha azonban a *τις* határozatlan névmás Dióndasra utal (miként azt alább bizonyítani igyekszem) nincs szükség szövegjavításra. Hypereidés kilépvé a nyelvtani szerkezetből arra akarja nyomatékosan felhívni a figyelmet, hogy Dióndas akkor, a sikerek után nem támadta meg (kijelentő mód) a koszorúra vonatkozó határozatot.

μοι τούτου γιγνομένου, οὐτ' ἄν τε εἰπε ν Αἰσχίνης παρῶν οὔτε τὸν εἰπόντ' ἐγράψατο. Mindezek alapján levonhatjuk azt a következtetést, hogy az ἀντειπέ τις kifejezés határozatlan névmása mögött az a Dióndas rejtőzik, aki később, az események megtörténte után megtámadta a koszorúhatározatot. A kérdés az, hogy miként értsük Hypereidés mondatát: „a siker előtt a világon mindent megígérni annak, aki erre vállalkozik, utána pedig (ἐπει δ' ἐπράχθη) mindezt hálátlansággal viszonzozni”. Érthetjük úgy, hogy hálátlanság lett volna, ha Dióndas azonnali (!) támadását követően visszavonják a határozatot, és nem tüntetik ki Démosthenést a 339. évi politikai sikereiért, a Thébajjal összekovácsolt szövetségért. (Tudniillik az ütközet előtt is nyilvánvaló volt, hogy ígéretét Démosthenés megtartotta.) Mégis valószínűbbnek tűnik – és talán ezt támasztja alá az idézett hely első része („hanem én számoljak el a balszerencséről”) –, hogy (bár a csata elveszett) hálátlanság (a végkifejlet, azaz az ütközet után!) megtámadni az elismerést, amelyet a nem remélt politikai és katonai sikereket követően szavaztak meg.

Hypereidés a már megszavazott elismerések visszavonásának jogtalanságára utal:

Bezzeg Philippos azokat, akik az érdekében egy jottányit is tettek ellenünk, nemcsak maga becsülte meg, hanem kijárta, hogy nálunk is elismerést szerezzenek – tessék, íme a vendégbarátok feljegyzett sora –, mi pedig a saját magunk adományozta elismeréseket sem fogjuk érvényben hagyni? Nem illik hozzátok, tisztelt bírák, hogy ilyen *hálátlanok* legyetek.¹⁶

A Hypereidésnél olvasható futurum alak döntő jelentőségű: tudniillik, ha a törvényszék helyt ad Dióndas keresetének, akkor az athéniaknak vissza kell vonniuk a már megszavazott (!) állami elismerést. De nem illő ilyesmit cselekednünk, mondja a szónok, és következik – minden bizonnyal –

¹⁶ Dion. 6. 136r 26 skk. καὶ Φίλιππος μὲν τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ τι καθ' ἡμῶν πράξαντας οὐ μόνον αὐτὸς ἐτίμησεν ἀλλὰ καὶ παρ' ἡμῖν ἔσπευσεν ὅπως τιμηθῶσιν – καὶ εἰσι πρόξενοι ἀναγεγραμμένοι – ἡμεῖς δὲ οὐδὲ ἄς παρ' ἡμῖν αὐτοῖς ἔδομεν τιμας κυρίας ἐάσομεν εἶναι; ἀλλ' οὐ προσήκει ὑμῖν, ὦ ἄνδρες δικασταί, τοιοῦτους εἶναι. (A szöveg a Démosthenéstől idézett törvény [XX, 96] parafrázisa: Ἐπίσχες. τοῦτο μὲν ἐστὶν ἐν τοῖς οὖσι νόμοις κυρίους ὑπάρχον καλόν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καὶ σαφές, 'τὰς δωρεῖὰς ὅσας ὁ δῆμος ἔδωκε κυρίας εἶναι'. δίκαιον, ὦ γῆ καὶ θεοί.)

a javaslat szövegszerű elemzése, majd a bizonyítás, hogy nem volt politikai alternatíva: az egyetlen járható út a Thébaijal kötött szövetség volt, a történelmi tettért pedig koszorú járt.

Hypereidés másutt a következőképpen fogalmaz:

Itt azonban a vádló az ütközet előtt hozott határozatokról szónokol, vádaskodik, és azt mondja, hogy a lehető leggyorsabban el kell felejtetni őket.¹⁷

A beszédből vett példák tanúságát támasztja alá a Hypereidés-vita is (*Vitae X Or.* 848 E–849 A). Hypereidés a stratégiai sikerek után (vagyis azok miatt) kívánta megkoszorúztatni Démosthenést még Chairóneia előtt. A *Vitae X Or.* szövege időrendet látszik követni, még akkor is, ha szerkezete több helyütt esetleges, az események bemutatása csapongó. A Dióndas-per említése után minden átmenet nélkül a Harpalos-botrány következik, azaz a Kr. e. 323. év eseményei. Majd – a Chairóneia utáni időszakba helyezve – Aristogeitón keresetét és Hypereidés hírhedt védekezését (tudniillik „nem én javasoltam a rabszolgák felfegyverzését, hanem a makedón fegyverek”) említi a biográfus. A megjegyzés, hogy Philippos kiadta az elesetteket, csupán kitérő, talán éppen azt indokolja, hogy volt értelme Hypereidés határozott fellépésének. Mindazonáltal a ψηφίσματος kifejezés használata arra utalhat, hogy Hypereidés javaslata törvényerőre emelkedett.¹⁸

¹⁷ *Dion.* 20. 173r 19 skk. νυνὶ δὲ ὁ κατηγορὸς περὶ τῶν ψηφισμάτων λόγους ποιεῖται τῶν πρὸ τῆς μάχης γενομένων καὶ διαβάλλει καὶ φησι δεῖν αὐτῶν τὴν ταχίστην ἐπιλαθῆσθαι.

¹⁸ τὸ δὲ πρῶτον μισθοῦ δίκας ἔλεγε. δόξας δὲ κεκοινωνηκέναι τῶν Περσικῶν χρημάτων Ἐφιάλτη τριῖναι ἄρχος τε αἰρεθείς, ὅτε Β υ ζ ἄ ν τ ι ο ν ἐπολιόρκει Φίλιππος, βοηθὸς Βυζαντιοῖς ἔκπεφθεῖς κατὰ τὸν ἑνιαυτὸν τοῦτον ὑπέστη χορηγήσαι, τῶν ἄλλων λειτουργίας πάσης ἀφειμένων. Ἐ γ ρ α ψ ε καὶ Δημοσθένη τιμάς, καὶ τ ο ὕ ψ η φ ῖ σ μ α τ ο ς ὑ π ὸ Δ ι ὠ ν δ α π α ρ α ν ὀ μ ω ν γ ρ α φ ἔ ν τ ο ς ἀπέφυγε. φίλος δ' ὦν τοῖς περὶ Δημοσθένη καὶ Λυσικλέα καὶ Λυκοῦργον οὐκ ἐνέμεινε μέχρι τέλους· ἀλλ' ἐπεὶ Λυσικλῆς μὲν καὶ Λυκοῦργος ἐτεθνήκεσαν, Δημοσθένης δ' ὡς παρ' Ἀρπάλου δωροδοκίας ἐκρίνετο, προχειρισθείς ἐξ ἁπάντων (μόνος γὰρ ἔμεινε ἀδωροδοκῆτος) κατηγορήσεν αὐτοῦ. κριθεὶς δ' ὑπὸ τοῦ Ἀριστογείτονος παρανόμων ἐπὶ τῷ γράψαι μετὰ Χαιρώνειαν τοὺς μετοίκους πολίτας ποιήσασθαι τοὺς δὲ δούλους ἐλευθέρους, ἱερά δὲ καὶ παῖδας καὶ γυναῖκας εἰς τὸν Πειραιᾶ ἀποθέσθαι, ἀπέφυγεν. αἰτιωμένων δὲ τινῶν αὐτὸν ὡς παριδόντα πολλοὺς νόμους ἐν τῷ ψηφίσματι 'ἐπεσκότει' ἔφη 'μοι τὰ Μακεδόνων ὄπλα. οὐκ ἐγὼ τὸ ψήφισμα ἔγραψα ἢ δ' ἐν Χαιρωνεῖα μάχη'. μετὰ μέντοι τοῦτο νεκρῶν ἔδωκεν ἀναίρεσιν ὁ Φίλιππος φοβηθείς, πρότερον οὐ δούς τοῖς ἑλλοῦσιν ἐκ Λεβαδείας κήρυξιν.

A Démosthenés-vita (*Vitae X Or.* 846 A) szövegében is hasonló támpontot találunk:

τριήρους τ' ἐπιβὰς περιέπλευσε τοὺς συμμάχους ἀργυρολογῶν.
ἐ φ' οἷς [tehát a Chairóneia előtti idők sikerei és az egyéni anyagi áldozatvállalása miatt] πολλάκις ἐστεφανώθη, πρότερον μὲν ὑπὸ Δημομελοῦς Ἀριστονίκου Ὑπερείδου χρυσῶ στεφάνῳ, τ ε λ ε υ τ α ἰ ο ν [Ktésiphón javaslatát egyértelműen elkülönül az első csoporttól, és az előbbiektől – szemben Ktésiphónnal – minden bizonnyal az ütközet előtti időszakokra esnek] δ' ὑπὸ Κτησιφῶντος· καὶ γραφέντος τοῦ ψηφίσματος παρανόμων ὑπὸ Διοδότου καὶ Αἰσχίνου ἀπολογούμενος ἐνίκησεν, ὥστε τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων τὸν διώκοντα μὴ μεταλαβεῖν.

A fent elemzett szöveghelyek és testimoniumok alapján tehát a koszorújavaslat beterjesztését minden bizonnyal közvetlenül Chairóneia előttre, a grafé paranómων benyújtását pedig közvetlenül Chairóneia utánra datálhatjuk. Utóbbi egy lehetett azon szervezett politikai támadások közül, amelyekkel nap mint nap (vagy akár naponta többször) Démosthenést és Hypereidést, a makedónellenes politikai tábor kiemelkedő alakjait kívánták ellehetetleníteni. Dióndas azonban Aischinés bukását előrevetítve Kr. e. 334-ben elvesztette a pert: a szavazatok ötödét sem kapta meg. Ebből logikusan az következne, hogy miután a törvényi óvás elhárult, Démosthenés koszorúját Kr. e. 334 tavaszán ünnepélyes körülmények között kihirdették (κήρυγμα). Démosthenés megfogalmazása azonban inkább arra utal, hogy a Ktésiphóntól javasolt elismerésének Kr. e. 330. évi esetleges kihirdetése – Aristonikos Kr. e. 340. évi koszorúja után – csupán a második lehet időrendben. (Jóllehet Démosthenés a Koszorú-pert megnyerte, nem tudjuk, vajon végül a Ktésiphóntól javasolt koszorúját kihirdették-e.) Wankel ezzel kapcsolatos következtetését fentebb már idéztem. Hypereidésnek Dióndas felett aratott győzelme és az ünnepélyes átadás elmaradása között feszülő ellentmondást talán azzal oldhatjuk fel, hogy Kr. e. 334-ben a politikai helyzet egyáltalán nem kedvezett az ünneplésnek. Alexandros ázsiai inváziójának előestéjén, amikor Athén alávettségének megannyi bizonyítékával szembesült a nép, aligha lehetett

időszerű Démostenés és Hypereidés Chairóneia előtti tevékenységnek látványos elismerése.

Mindezek alapján az alábbi hipotézist fogalmazhatjuk meg az időrenddel kapcsolatban:

Kr. e. 338. július: a hivatalába lépő tanácsstag, Hypereidés az ötszázak tanácsában koszorút javasol Démostenésnek.

Kr. e. 338. július/augusztus: a népgyűlés (Démomelés kiegészítésével?) határozatra emeli a javaslatot (ψηφισμα). Az ünnepélyes színházi kihirdetést Kr. e. 337 tavaszára, a Nagy Dionysiákra tűzik ki (κήρυγμα).¹⁹

Kr. e. 338. augusztus: a chairóneiai vereség.

Kr. e. 338. augusztus/szeptember: Dióndas γραφή παρανόμων pert kezdeményez Hypereidés javaslata ellen.

Kr. e. 334. január–március: Dióndas elveszíti a pert, nem kapja meg a szavazatok ötödét sem.

Kr. e. 334. április: Démostenés átveszi a koszorút, de az ünnepélyes külsőségek elmaradnak.

¹⁹ Aristonikos (Dem. XVIII, 83) és Ktésiphon javaslata alapján arra következtethetünk, hogy Hypereidés is a színházat jelölhette meg az ünnepélyes elismerés helyszínéül. Kr. e. 340-ben valóban a színházban tüntették ki Démostenést. Mivel a törvények szerint a ceremóniát a népgyűlésen (Πινύξ) kell lebonyolítani (Aeschin. III, 32: Ὁ γὰρ νόμος διαρρήδην κελεύει, ἐὰν μὲν τινα στεφανοῖ ἢ βουλή, ἐν τῷ βουλευτηρίῳ ἀνακηρύττεσθαι, ἐὰν δὲ ὁ δῆμος, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἄλλοθι δὲ μηδαμοῦ.), Aischinésnek Ktésiphón betержestése elleni törvényi kifogásai között a szabályellenes helyszín is szerepelt. Dióndas γραφή παρανόμων-jának jogi tartalmáról semmit sem tudunk.